

Vera Klepej Turnšek

25 let arhitekturne prakse – arhitekturni izzivi na področju bivanja starejših

POVZETEK

Članek je pregled 25 letnega arhitekturnega ustvarjanja na področju bivalne arhitekture za stare ljudi. V raznolikem in širokem obsegu del je opisana avtorčina ustvarjalna pot. Da je delo za bivanje starejših bistveno več kakor samo projektiranje domov za starejše, dokazujejo v članku opisana področja dela. V grobem bi jih lahko razvrstili v več vsebinskih sklopov: prenove in rekonstrukcije domov za stare, novogradnje v drugačnih oblikah bivanja kot so medgeneracijski centri, ki so se preimenovali v centre integrirane dolgotrajne oskrbe ter bivališča, ki so prilagojena potrebam starejših kot je primer prilagoditev kmetije za bivanje starejših. Temelj vsega dela je bilo sledenje novim razvojnim konceptom bivanja in nasploh družbeni stvarnosti in možnostim za razvoj, ki so odvisne od virov financiranja.

Ključne besede: arhitektura, medgeneracijski center, skupnost, dom, starejši, koncept

AVTORICA

Vera Klepej Turnšek, univ. dipl. ing., deluje na področju projektiranja v arhitekturi. Je direktorica podjetja ARHIVITAE d.o.o. V njeni 25 letni praksi dela na področju arhitekture za stare ljudi že več kot 20 let sodeluje z Inštitutom Antona Trstenjaka in več kot 10 let s podjetjem FIRIS Imperl d.o.o., ki delujeta na področju gerontologije in razvoja kadrov za oskrbo starejših. Na tem področju je podjetje ARHIVITAE d.o.o. izdelalo več projektov prenov in novogradnje domov za stare ljudi, prav tako pa je avtorica dejavna pri pripravi vsebinskih konceptov arhitekture v novih oblikah bivanja za starejše. Je avtorica uspešnih realizacij javnih objektov – novogradnje kapele na Rogli in prenove domov - Dom ob Savinji in Dom starejših občanov Ilirska Bistrica, prenova kapucinskega samostana in cerkve sv. Cecilije v Celju, prenova župnijske cerkve v Šmarju pri Jelšah in s soavtorjem arhitektom Tadejem Dobrajcem, novogradnje Valvazorjeve knjižnice v Krškem. Knjižnica Krško je bila v letu 2023 nominirana za prestižno mednarodno nagrado, ki jo vsako leto podeljuje Mednarodna knjižničarska organizacija (IFLA) najboljši novi splošni knjižnici, zgrajeni v preteklem letu. Uvrstila se je med štiri finaliste z Barcelono (Španija), Sydneyjem (Avstralija) in Šanghajem (Kitajska). Na finalnem izboru za najknjižnico je nagrado prejela knjižnica iz Barcelone, arhitektura krške knjižnice

pa je bila na podelitvi prepoznana kot inovativna in zelo zanimiva z dobrimi rešitvami za skupnostne programe, kamor nedvomno spadajo tudi knjižnice v novih konceptih dela.

ABSTRACT

25 years of architectural practice - architectural challenges in the field of housing for older people

This article is an overview of 25 years of architectural practice in the field of residential architecture for older people. The author's creative path is portrayed in a varied and wide range of works. The fact that the work in housing for older people is much more than just designing homes for them is evidenced by the areas of work described in the article. Roughly speaking, they can be grouped into several thematic strands: renovations and reconstructions of homes for older people, new buildings in other forms of living such as: intergenerational centres that have been renamed as centres of integrated long-term care, dwellings adapted to the needs of the older people, such as the adaptation of a farm for the living of older people, for example. The basis of all this work has been on keeping up with new developments in housing concepts and, in general, social reality and the possibilities for development, which depend on funding sources.

Key words: architecture, intergenerational centre, community, home, older people, concept

AUTHOR

Vera Klepej Turnšek, with university degree in engineering, works in the field of design in architecture. She is the director of ARHIVITAE d.o.o. In her 25 years of practice, she has been working in the field of architecture for older people, for more than 20 years she has been cooperating with the Anton Trstenjak Institute and for more than 10 years with FIRIS Imperl d.o.o., both active in the field of gerontology and the development of human resources for the care of older people. In this field, ARHIVITAE d.o.o. has developed several projects for the renovation and new construction of homes for older people; the author is also active in the development of architectural concepts for new forms of housing for older people. She is the author of successful public buildings projects - the new construction of the chapel at Rogla and the renovation of residential homes: the Home by Savinja river, the Home for Senior Citizens in Ilirska Bistrica, the renovation of the Capuchin monastery and the Church of St. Cecilia in Celje, the renovation of the parish church in Šmarje pri Jelšah. Together with her co-worker, the architect Tadej Dobrajc, designed construction of the Valvazor Library in Krško. In 2023,

the Krško Library was nominated for a prestigious international award, given annually by the International Library Organisation (IFLA) to the best new general library built in the previous year. It was one of the four finalists, with Barcelona (Spain), Sydney (Australia) and Shanghai (China). In the final selection for the best library, which was awarded to the library in Barcelona, the architecture of the Krško library was recognised at the presentation of the award as innovative and very interesting, with well thought-out solutions for community programmes, which include new concepts of work in libraries.

1 UVOD

Arhitekturna stroka je od ena izmed pomembnih strokovnih področij za zagotavljanje kvalitetnega staranja in je učinkovita le ob sodelovanju vseh deležnikov, ki ustvarjajo kakovostno starost. Ti pa so poleg prilagojenega bivalnega okolja in prostorov še: dobra urbana komunikacija (promet), možnosti za socialno vključenost, ki jo omogoča dobra mreža različnih oblik pomoči starejšim, organizirano družabno življenje, informiranje ter zaposlitvene možnosti.

Začetek moje arhitekturne prakse sega v leto 1995, ko sem kot samostojna podjetnica začela svojo poslovno pot. Odprla sem Arhitekturni atelje, v katerem so kmalu začele nastajati zasnove za bivalne in poslovne objekte. Arhitekturni atelje se je leta 2019 preoblikoval v ARHIVITAE d.o.o. Naše področje dela je stanovanjska gradnja in javni objekti: vrtci, knjižnice, večstanovanjski javni objekti in domovi za stare ljudi. Posebno področje našega dela je sakralna arhitektura in umetnost. V skoraj tridesetih letih dela v arhitekturi imamo preko dvesto realizacij različnih vsebin. Največji delež realizacije in razvojnega dela obsega delo za domove za stare in sakralno arhitekturo. Po vrstah gradnje so najštevilčnejše prenove objektov. Med našimi uspešnimi realizacijami naj omenim novogradnjo kapele na Rogli in prenove domov - Dom ob Savinji in Dom starejših občanov Ilirska Bistrica, prenovo kapucinskega samostana in cerkve sv. Cecilije v Celju, prenovo župnijske cerkve v Šmarju pri Jelšah in novogradnjo Valvazorjeve knjižnice v Krškem.

Naše arhitekturno delo za starejše je potekalo v več smereh, ki bi jih razvrstila v tri področja dela: prenove in rekonstrukcije domov za stare, novogradnje domov in razvojno raziskovalni projekti. Vsa tri področja dela so se med seboj prepletala in nadgrajevala.

2 PRENOVE IN REKONSTRUKCIJE DOMOV ZA STARE

Obsežno področje dela v arhitekturi, s katerim sem se srečala pred več kot 25 leti, so bile prenove in rekonstrukcije domov za stare ljudi. Vedno je izziv kako iz stare dotrajane hiše narediti nekaj novega, sploh, če ji pri tem lahko spremeniš notranjo vsebino in ne le fasado. Pravijo, da se lepota človeka zrcali od znotraj in lahko rečem, da to velja tudi za hiše. Še posebej to velja za domove za stare ljudi. Že ime pove, da naj bi v njih živeli ljudje kakor doma. Vemo pa, da je institucionaliziranost, v kateri dom deluje, prišla v navzkrižje z imenom dom, ki je v veliko primerih žal postal vse prej kot to. Dejansko je težko – in v konkretni družbeni stvarnosti skoraj nemogoče – voditi dom z 200 stanovalci brez organizirane strukture dela in osebja. Tako se že več desetletij borimo z institucionalnostjo v domovih, ki je pa je hkrati nujna za funkcioniranje doma. V zadnjih desetletjih je s pomočjo različnih programov in ozaveščanja tudi to področje pričelo mehčati toge okvirje institucionalnosti domov. Veliko direktorjev domov je pričelo delati na kakovosti bivanja, saj vedo, da je potrebno stanovalcem ponuditi več kakor le posteljo, hrano in nego.

K temu »nekaj več« smo naredili korak naprej tudi v arhitekturi. Leta 2006 sprejeti Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev je obetal spremembe na bolje, težko pa je bilo arhitekturno zasnovan model gospodinske skupine oživiti v praksi. Več kot 10 let smo potrebovali, da so iz skromnih čajnih kuhinj ob hodnikih nastali skupni prostori in da so se kosila, zajtrki in večerje iz velike jedilnice preselila v posamezne bivalne enote.

Pred letom 2000 je bila večina domov v Sloveniji, zgrajenih v času okoli 1970, potrebna temeljitih obnov. Eden od teh je bil tudi Dom ob Savinji Celje. Objekt doma je bil zgrajen v več fazah, prvi najstarejši del bivalnih enot je bil zgrajen leta 1973, drugi del je bil za potrebe težje bolnih zgrajen leta 1981 (<https://www.domobsavinji.si/>). Po letu 1999 so se pokazale potrebe tako po vsebinskih prilagoditvah prostorov kakor po tehnični obnovi zaradi dotrajanosti instalacij in opreme. Vodstvo doma je vsa leta uspešno izboljševalo kakovost storitev za oskrbovance, kar je dvigovalo tudi zahteve po kakovosti prostorov in opreme.

Temeljita preureditev pritličja je omogočila umestitev dnevnega centra v velikih svetlih prostorih z enostavno logistiko dostopa, upravni prostori niso več razpršeni po objektu, ampak so umeščeni skupaj v delu objekta. Dom je dobil večji skupni prostor, v katerem sta tudi hišna knjižnica in kapela. V obnovah, ki so sledile skladno s potrebami in finančnimi zmožnostmi

doma, smo postopoma prenovili sobe za stanovalce in skladno z novimi koncepti dela oblikovali prostore za bivalne skupine. Arhitekturno znanje sem dopolnjevala s prakso s »terena«, kajti za kakovost bivalnega okolja je nujna uporabniška in delovna izkušnja. Te pa smo bili takoj deležni, saj je stanovalcem dom dejansko dom in ne hotel, zato smo njihove potrebe jemali resno. Prav tako pa ni nič manj pomembna izkušnja zaposlenih, ki v domu delajo, saj jim arhitektura s slabimi rešitvami lahko delo oteži, z dobrimi pa olajša.

S prenovi je Dom ob Savinji zamenjal zasnovo hotelske arhitekturne strukture s strukturo bivanja v skupinah in kolikor so dopuščale prostorske omejitve, smo zagotovili vsaj minimalne pogoje za skupne prostore v enotah. Ko smo pričeli v domu s prenovi leta 2003, je bila za ljudi obolelih z demenco urejena ena etaža (približno 20 stanovalcev), po 20 letih pa je bilo potrebno urediti zanje vseh pet etaž. Tako smo v lanskem letu končali s projektom za izvedbo prenove vseh etaž za skupine, kjer so stanovalci oboleli z demenco. Cilj naloge je bil prilagoditi prostore standardom in drugače organizirati skupne prostore, odprli smo fasado s pogledom na mesto in tako čimbolj povečali in razvejali skupne prostore in s tem zagotovili krožne poti in dovolj prostora za gibanje.

Po več letih manjših obnov posameznih delov doma smo sprejeli izziv umestitve enote začasne namestitve. Projekt je bil zelo zahteven, saj je bila edina možnost umestitve te enote z nadzidavo dela doma. Dvig je bil zamišljen kot terasna etaža pet-nadstropnega bloka. Vertikalne komunikacije (dve dvigali in stopnišče) so izvedene do podstrešne etaže. V novi etaži je bilo potrebno predvideti eno in dvoposteljne sobe za bivanje 16 stanovalcev s skupnim prostorom in skupno kopalnico. Enota se je z obstoječimi vertikalnimi komunikacijami (dvigalo, stopnice) povezala z ostalim objektom. S prizidavo novih požarnih stopnic ob objektu smo izboljšali požarno varnost v objektu. Pri nadzidavi smo se ukvarjali predvsem z omejitvami, kot so arhitektura obstoječega objekta; vse kanalizacijske vertikale smo morali »dvigniti« za eno etažo. To pa ni bilo tako enostavno, saj je nova etaža po Pravilniku o minimalnih tehničnih zahtevah morala imeti večje sobe, kar je posledično pomenilo drugačno razporeditev kopalnic. Skupni prostor je bil omejen s tlorisnim gabaritom venčnega strešnega zidca obstoječe arhitekture ter dejstvom, da so bili predpisani določeni oblikovalski pogoji za objekt s stališča ZVKDS, kar je delo precej omejevalo. Kljub vsemu smo uspeli v prostore vnesti toplino in dobre ambientalne rešitve, ki dajejo možnost za prijetno bivanje. Projekt je bil uspešno zaključen 2021 in sedanja zasedenost je dokaz, da je bila odločitev za investicijo prava.

Kot arhitektka sem vedno vesela povratnih informacij uporabnika. Na moje presenečenje sem pri ogledu enote, ki je bil pripravljena za selitev, opazila, da je osebje v domu barvno uskladilo posteljne prevleke z barvami v etaži. O marsičem pri opremi smo se pogovarjali in naredili načrt, tekstil za posteljno perilo pa smo prepustili odločitvi doma. V tem drobnem detajlu sem videla, da so zaposleni prepoznali »arhitekturno zgodbo« in jo uspešno dopolnili. Sicer gre za nepomemben detajl, je pa to dejanje pomembno sporočilo, da prostor in odnose ustvarjamo prav vsi in da »delujočo« arhitekturo ustvarjamo vsi – ne le arhitekti. Arhitekt s prostorom pripravi pogoje za »rast«, ostalo je delo tistih, ki v prostorih delajo in živijo. Tudi zato pravimo, da nekatere arhitekture »zaživijo«, druge pa ne.

Kljub temu, da so prenove Doma ob Savinji potekale več let kot posledica sprememb, ki so jih narekovalе vsebinske in tehnične zahteve, smo pred vsakim načrtovanjem preverjali celotno funkcionalno shemo objekta. Pred projektiranjem smo naredili nekakšno SWOT analizo in tako zagotovili, da se delne prenove kvalitetno vgradijo v celoten objekt.

Uspešno zgodbo o prenovi doma za stare piše tudi prenova Doma starejših občanov v Ilirski Bistrici. V letih 2014 do 2018 smo pristopili k projektu prenovе Doma starejših občanov Ilirska Bistrica in Doma upokoјencev Postojna. Oba objekta sta bila približno v podobnem stanju in potrebna obnove tako v materialnem smislu kakor v dvigu kakovosti prostorov. V Ilirski Bistrici je sledilo kar nekaj zaporednih prenov, saj je bil objekt v stanju dotraјanih inštalacij, opreme in neustreznih prostorov (več posteljne sobe). Prenove so potekale po fazah, po posameznih etažah, saj zaradi števila stanovalcev ni bilo mogoče prenavljati delov objekta v celoti. Za dober končni rezultat in prenove skladno z novimi programi smo najprej izdelali predlog celovite prenovе za cel dom, načrt faznosti izvedbe in šele potem za posamezne dele objekta pripravljali načrte za gradbena dovoljenje in izvedbo. V fazi izdelave projektne naloge oblikujemo delovni tim, ki ga sestavlja vodja projekta – arhitekt, direktor in njegovi ožji sodelavci, ki jih sam izbere, ter zunanji svetovalci (na projektu prenovе Doma Ilirska Bistrica je sodeloval g. Franc Imperl). Tako oblikovana skupina lahko »zgradi« koncept zasnove in določi prioritete. V naši naravi projektiranja je, da sprejeto projektno nalogo prenesemo v projekt in idejno zasnovo ponovno preverimo s stališča sprejete projektne naloge in zahtev drugih, kot npr. mnenjedajalcev. Mislim, da smo v dobrem timskem delu in v sodelovanju z direktorico doma našli dobre in trajnostne rešitve. Sedaj so v domu samo eno in dvoposteljne sobe, skupni prostori z gospodinjsko kuhinjo, jedilnim koticom in dnevnim prostorom v vsaki gospodinjski skupini, kar omogoča kakovostno bivanje starejšim v domu.

3 NOVOGRADNJE DOMOV ZA STARE

V obdobju zadnjih 25 let je bilo zgrajenih kar nekaj domov za stare, še nekaj jih je v fazi gradnje kot produkt zadnjega Javnega razpisa za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih (december 2022). Za zasebnega naročnika SeneCura Central SI smo v letih 2019 do 2020 projektirali dva domova, v Komendi in v Žireh. Za oba smo izdelali idejna projekta in projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja in ju tudi pridobili.

Od same zamisli o lokalnem domu v Komendi in Žireh do pričetka projektiranja je preteklo veliko »črnila«. Iniciativa za postavitev doma za stare ljudi je izšla iz lokalne skupnosti, glavno pobudo sta dali občini. Sledilo je veliko dela, ki ga je opravil Inštitut Antona Trstenjaka z delom na terenu, z izobraževanjem prostovoljcev in družinskih oskrbovalcev. Objekta sta ena redkih novih domov, ki kljub pomanjkanju kadrov delujeta, s tem, da dom v Komendi še ni povsem poln. Pred leti se še nismo srečevali s pomanjkanjem kadrov v domovih, danes pa je to ključni problem.

3.1 MEDGENERACIJSKO SREDIŠČE KOMENDA – MGC KOMENDA

Raziskovalna dejavnost Inštituta Antona Trstenjaka (Ramovš, 2024) je postavila dobre temelje za razvoj sodobnih konceptov dela, kjer je tudi inštitut svoje izkušnje poskušal udejanjiti v objektu Medgeneracijskega središča v Komendi.

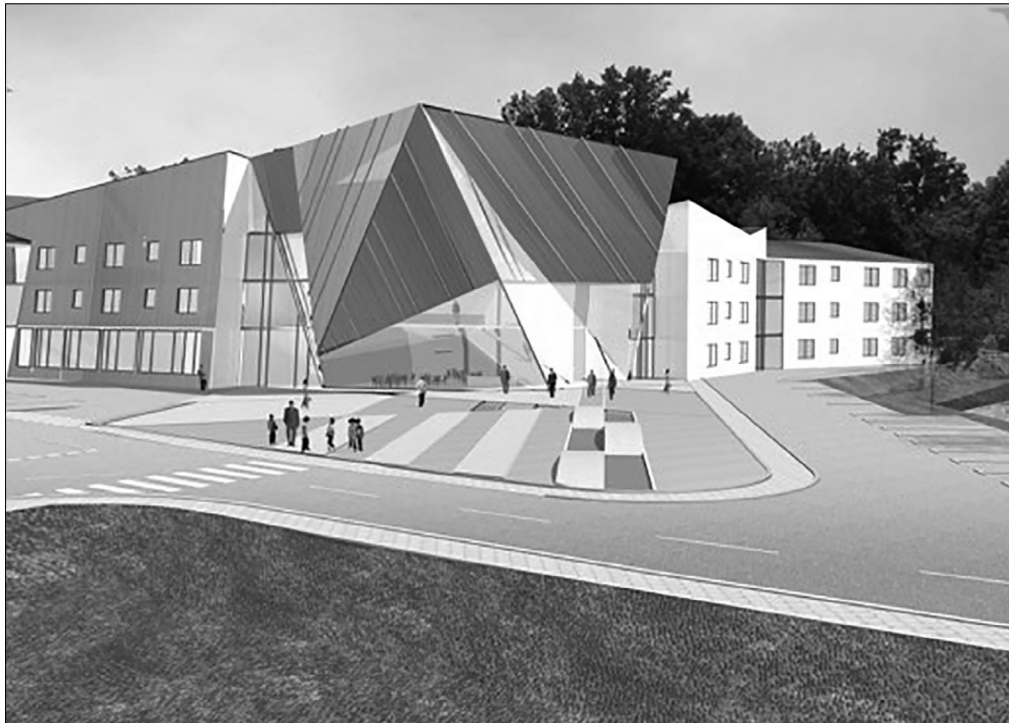
V letih 2007 do 2010 smo za Občino Komenda projektirali dva projekta za Medgeneracijsko središče – MGC Komenda, ki je bil zastavljen kot pilotski projekt za Slovenijo. Prvi projekt je vključeval prostore za bivanje starejših v gospodinjstvih skupinah in prostore za medgeneracijske programe, v drugem projektu je k prvotnim vsebinam vključil še vrtec za 88 otrok. Oba projekta sta bila zastavljena večplastno z interdisciplinarnim pristopom različnih strok. Arhitekturna programska naloga je nastala kot timsko delo več strokovnjakov. V delovnem timu za izdelavo programske projektne zasnove smo bili odgovorni projektant arhitekture in vodja projekta, dr. Jože Ramovš z Inštituta Antona Trstenjaka, g. Franci Imperl – Firis Imperl d.o.o., gradbeni odbor Občine Komenda z županom občine g. Tomažem Drolcem ter zunanji svetovalec za arhitekturo, arhitekt Hans Peter Winter iz Nemčije. Izredno dragoceno je bilo njegovo znanje in izkušnje 35 let poklicnega življenja, ko je kot vodilni arhitekt delal v ustanovi Kuratorium Deutsche Altershilfe (KDA). Vodil je skupino skoraj tridesetih arhitektov, ki so znotraj KDA in tudi drugače sodelovali s sociologi, psihologi in domskimi zdravniki. Težišče njegovega dela je bilo izključno

bivalni svet starejših in nega pomoči potrebnih oseb, pa tudi invalidov (Winter in Imperl, 2010). Njegova izkušnja uči, da je potrebno načrtovati prostor z empatijo in se učiti iz izkušnje uporabnika prostora. S tega zornega kota se prostor in oprema v njem drugače oblikuje, prioritete pa drugače postavljajo. V praksi to pomeni, da je potrebno prevzeti uporabniško izkušnjo starejšega onemoglega stanovanca, ko se oblikuje npr. višina okenskega parapeta, ko se izbira vrsto tal, barve v prostoru in podobno.

Slika 1: MGC Komenda – tloris pritličja, projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja, 2009

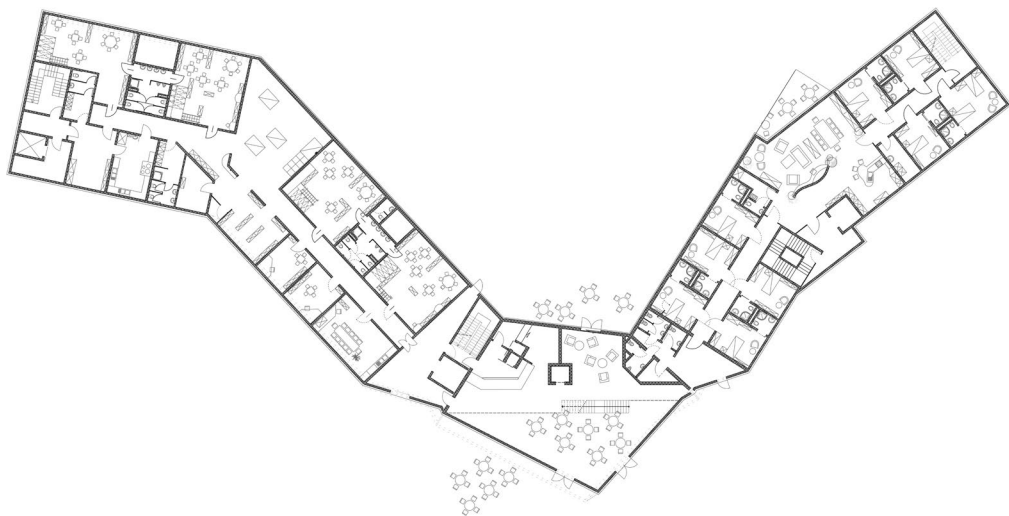
Arhitekturo Medgeneracijskega središča Komenda smo v drugem projektu zelo racionalizirali in v končni varianti iz leta 2010 je obsegala dom za stare ljudi in dnevni center (dnevno varstvo nekaj oseb je bilo vključeno v gospodinjске skupine), manjši hospic, medgeneracijski učni center, oskrbovana stanovanja, stanovanja za kratkotrajno namestitve, vrtec, pomoč na domu, restavracijo, fizioterapijo in zdravstveno oskrbo za kraj. V domu bi lahko bivalo 70 stanovalcev, za 2 stanovalca je bil na voljo hospic. Vrtec je bil načrtovan za 88 otrok. Načrtovano je bilo skupaj s površinami za vrtec skoraj bruto 8.000 m² površin.

Slika 2: Vizualizacija, Medgeneracijski center Komenda, 2009

Arhitektura je bila sodobna in lahko bi rekli, v viziji povezovanja vsebin, vizionarna. V projektu smo posebno pozornost posvetili umestitvi v prostor, notranji organizaciji prostorov, osvetljenosti prostorov in oblikovanju. Umeščanje v prostor je bilo dokaj zahtevno, saj je parcela na severnem robu kraja, kjer je naselje stanovanjskih hiš, od koder se odpirajo čudoviti razgledi na Kamniške Alpe, pokrajina pa je nepozidana. Parcela, na kateri je bil predviden objekt, je na poplavnem območju in je bilo potrebno izdelati poplavno študijo, ki je določila omilitvene ukrepe oz. prilagoditev terena. V arhitekturi objekta je bilo potrebo paziti na merilo, saj je objekt dokaj velikih dimenzij za to okolje, in z oblikovanjem volumna stavbe smo morali doseči vtis individualnosti in zasebnosti, hkrati pa ohraniti monumentalnost delom stavbe,

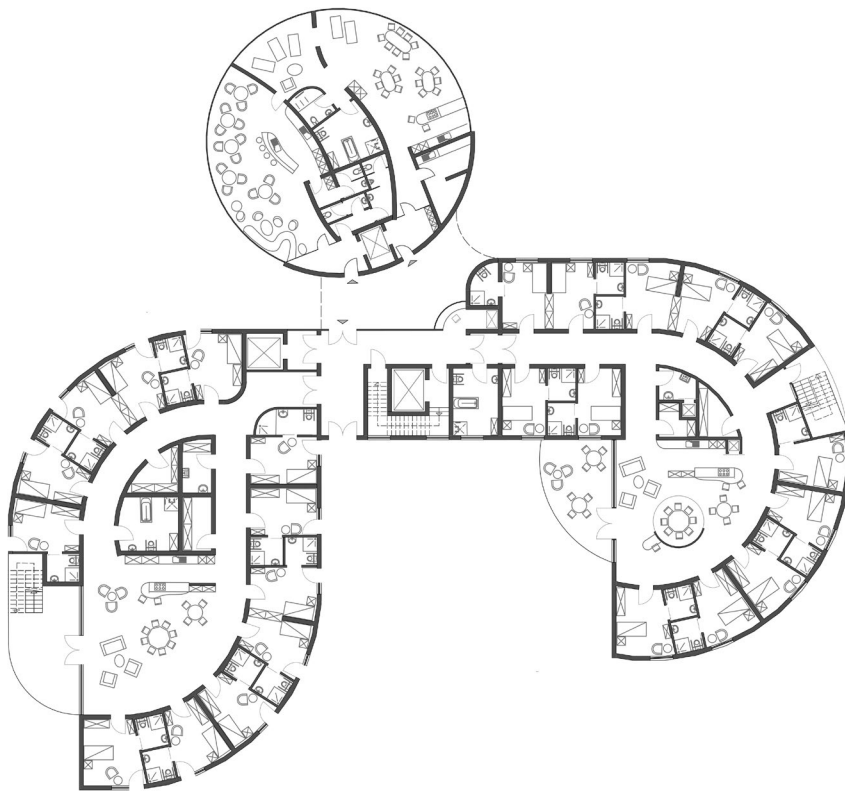
ki so skupni vsem uporabnikom. Tako je bila stavba oblikovana razgibano z uporabo različnih materialov.

Slika 3: MGC Komenda – tloris pritličja, projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja, 2010

V oblikovanju prostorov smo se trudili ohraniti avtonomnost posameznih gospodinskih skupin, hkrati pa omogočiti dobre notranje povezave v objektu. Vsaka bivalna skupina z največ 10 stanovalci je imela skupen prostor in druge pomožne prostore, sobe pa so bile povezane s skupnim prostorom tako, da smo hodnike čimbolj skrajšali ali jih osmislili z nišami, s sedežnimi kotički in podobnim, da niso delovali kot bolnišnični hodniki. Leta 2010 je bilo pridobljeno gradbeno dovoljenje, gradnja pa se žal ni uresničila. Zaradi nerazumevanja projekta med različnimi deležniki v kraju je projekt ostal v arhivu.

Pobude lokalne skupnosti Komenda za dom za stare ljudi so spet oživele leta 2017, ko smo po naročilu SENIORPROJEKT d.o.o., ki ga je vodil g. Franci Imperl (izdelal je tudi projektno nalogo), izdelali idejni projekt za novo medgeneracijsko središče. Idejna zasnova je bila izdelana za namen oddaje na Javni razpis za podelitev koncesije za institucionalno varstvo v Domovih za starejše (UL.RS, št. 32/2017 z dne 30. 6. 2017). Projekt je bil narejen po novih optimiziranih zahtevah za objekt in refleksiji projektiranega objekta iz leta 2008-2010. Nova idejna zasnova je bila zanimiva arhitekturna oblika z nekoliko manj vsebinami in površine. Poudarek je bil na dobri logistični in vsebinski povezavi z lokalno skupnostjo in zagotavljanjem zasebnosti stanovalcem. Programsko je bil objekt razdeljen na tri stavbe, ki so bile povezane z osrednjim »vozliščem« – pokritimi hodniki, ki so bili umeščeni v del zunanje ureditve z vključenim paviljonom.

Slika 4: MGC Komenda – tloris pritličja, idejni projekt, 2017

V objektu A na severnem delu parcele je bil predviden domski del, v katerem je nastanjenih 36 stanovalcev v treh gospodinjstvih oz. hišnih skupnostih. Objekt je bil delno podkleten, v kleti so tehnični in pomožni prostori, glavna razdelilna kuhinja za domske potrebe, shrambe ter gospodarski prostori (vzdrževalec, čistilka...).

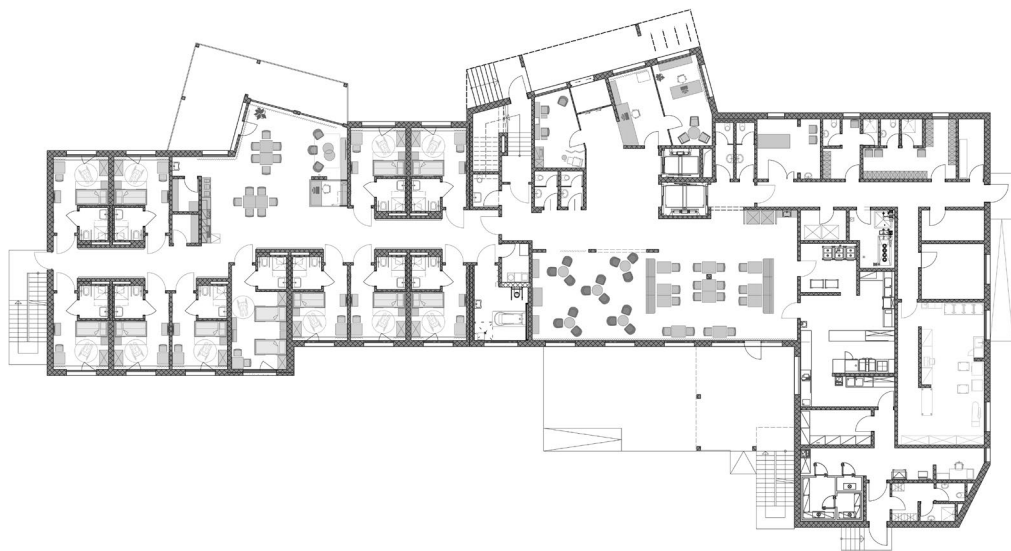
Na južnem delu parcele je bil predviden objekt B, v katerem bi bivalo 40 starejših v bivalni enoti in apartmajskih nastanitvah ter 12 mlajših invalidov.

V objektu C na zahodnem delu parcel je bil predviden javni in poljavni program: v pritličju dnevni center – dnevna dolgotrajna oskrba in domska kavarna, v 1. nadstropju prostor za zdravstveno dejavnost – mobilno službo, v drugem nadstropju prostori uprave in delovna terapija ter klubska prostora Medgeneracijskega središča Komenda.

Prostori MGC so bili namenjeni za bivanje skupaj 68 oseb in 20 dnevnih obiskovalcev na skupni bruto površini pribl. 5.400 m². Na podlagi idejne zasnove je Občina Komenda pridobila koncesijo za dom in iskala vir financiranja.

Ko je v Slovenijo prišla ORPEA, svetovanje in projektiranje d.o.o. (danes SeneCura Central SI d.o.o.), se je Komendi ponudila nova možnost realizacije projekta. Pridobili smo naročilo za idejni projekt in dokumentacijo za gradbeno

dovoljenje. Z delom v projektih smo pričeli leta 2019. Občina Komenda je dobila novega partnerja za gradnjo doma in družba Firis Imperl d.o.o. je predložila idejni projekt iz leta 2017. Na to idejno zasnovo je bila pridobljena tudi koncesija z nekaterimi pogoji vezanimi na prostore predvidenih objektov. Po pogajanjih o vsebini in preoblikovanju idejnih načrtov smo izdelali nov idejni projekt. Investitorjev pogled na arhitekturo je bil dokaj racionalen s stališča financiranja objekta, zato je bilo potrebno novo idejno zasnovo močno racionalizirati, kar se je poznalo tudi na zmanjšanju površin za enako število stanovalcev. Odpadli so tudi oblikovalsko zahtevnejši detajli. Kljub visokim zahtevam po racionalizaciji projekta smo uspeli na bistveno manjši površini uspešno izdelati dobro in funkcionalno arhitekturo. Za objekt smo pridobili gradbeno dovoljenje in sedaj obratuje. V SeneCura Domu starejših občanov Komenda lahko biva 75 oseb na skupni bruto površini pribl. 4.300 m².

Slika 5: MGC Komenda – tloris pritličja, projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja, 2021

V obdobju 2017 – 2021 smo projektirali tudi Medgeneracijski center v Žireh. Z idejnim načrtom, ki smo ga izdelali leta 2017, je občina pridobila koncesijo za 60 postelj. V letu 2019 smo izdelali idejni projekt in projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja za SeneCuro. Dom starejših občanov Žiri ima 75 postelj na pribl. 4.300 m² bruto površinah.

3.2 NOVOGRADNJE MALIH DOMOV

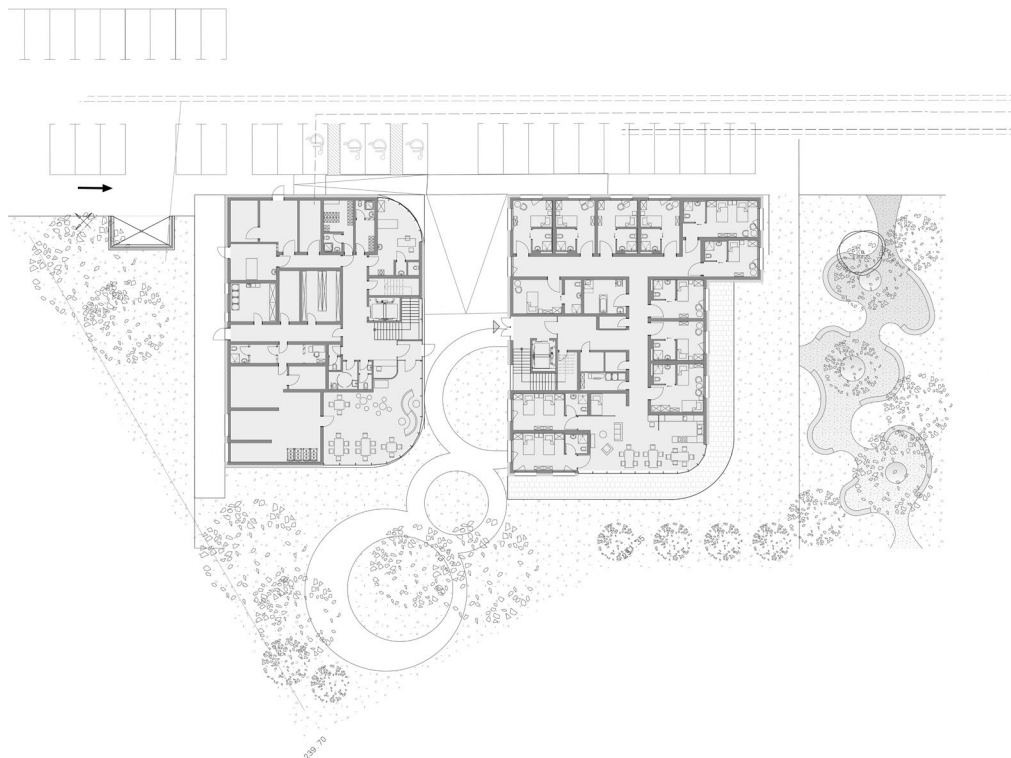
Konec leta 2022 je s pomočjo evropskih sredstev Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti razpisalo Javni razpis za sofinanciranje

gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih (december 2022). Javni razpis je namenjen gradnji dodatnih kapacitet v manjših, samostojnih bivalnih enotah, grajenih kot skoraj nič energijski objekti. Bivalna enota doma za starejše (posamezni objekt) je lahko imela največ 24 stanovalcev, na parceli pa so lahko bili postavljeni največ trije objekti za skupno največ 60 stanovalcev. Objekti med seboj niso smeli biti povezani razen v kletni etaži, morali pa so biti energetske samostojni. Lahko so sicer imeli npr. skupno kotlovnico, vendar je morala biti izvedena tako, da je pri odklopu enega objekta nemoteno deloval drugi objekt. Možnosti za pridobitev sofinanciranja po tem razpisu so imeli le javni domovi, zlasti tisti, ki so imeli poleg nastanitve druge programe za dolgotrajno oskrbo, npr. pomoč na domu. Visoke energetske zahteve in nizko postavljena ocena sofinanciranja na posteljo za domove ni bila posebna motivacija za prijavo na razpisu.

V tem razpisu je bilo zaznati premik v razmišljanju o domski oskrbi. Arhitektura naj bi bila bolj prilagojena potrebam starostnika z vidika socialnih potreb. Zato so dobili prednost pri sofinanciranju projekti z več skupnostnih programov. Po tem razpisu je naš biro uspel pridobiti dve naročili za dokumentacijo za pridobitev gradbenega dovoljenja za domova v Majšperku in Podlehniku. G. Franci Imperl, Firis Imperl d.o.o., je za oba projekta izdelal projektno nalogo za programske vsebine. Oba projekta sta uspešno zaključila prijavo in pridobila gradbeno dovoljenje.

Predvsem občini Majšperk in Podlehnik sta si zelo prizadevali, da bi dobili v kraj dom za stare. V fazi projekta smo domova poimenovali Center integrirane dolgotrajne oskrbe – CIDO.

Skladno z ambicijami pridobitve domske oskrbe v kraj sta obe občini namenili domu dobre parcele, uredili komunalno ureditev in sprejeli ustrezen prostorski načrt. Tako je bila izvedba projektov za kandidacijo na razpisu kljub izredno kratkim rokom mogoča, pot do projektov pa bistveno krajša. Upravljanje CIDO v Majšperku je prevzel Dom dr. Jožeta Potrča Slovenske Konjice, CIDO Podlehnik pa je prevzel Dom Danice Vogrinec Maribor.

Slika 6: CIDO Majšperk – tloris pritličja, projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja, 2023

Po projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja ima CIDO Majšperk dve bivalni enoti (objekta) za skupaj 48 stanovalcev in poleg obveznih vsebin po pravilniku imata objekta še prostore za izvajanje naslednjih skupnostnih programov: večnamenski prostor za izvajanje skupnostnih programov za povezovanje z lokalno skupnostjo (upokojensko društvo, skupine za samopomoč ...), kavarna za stanovalce in zunanje obiskovalce, dnevno oskrbo integrirano v bivalno skupino – ob skupnem prostoru je dodaten prostor za počitek za obiskovalca dnevne oskrbe, pomoč na domu – prostor je predviden za službo pomoči na domu in prostor za koordinatorja programov v občini. Bruto površina obeh objektov zanaša pribl. 2.600 m² bruto površin.

Po projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja ima CIDO Podlehnik en objekt za 24 stanovalcev in prav tako poleg obveznih vsebin še večnamenski prostor za izvajanje skupnostnih programov za povezovanje z lokalno skupnostjo, info točko – receptor hkrati opravlja funkcijo informatorja za obveščanje in usklajevanje programov ter obveščanje o medgeneracijskih dejavnostih in dogodkih, dnevno oskrbo integrirano v bivalno skupino za dve osebi in prostor za službo pomoči na domu. Bruto površina objekta zanaša pribl. 1.300 m².

4 RAZISKOVALNI IN ŠTUDIJSKI PROJEKTI RAZVOJA BIVALNIH KONCEPTOV ZA BIVANJE V STAROSTI

V četrto stoletje našega arhitekturnega dela na področju ustvarjanja bivalnih prostorov za starejše ljudi sem poleg arhitekturne stroke poglobljala znanja o bivalni kulturi starejših in modelih bivanja, ki jih je razvijal Institut Antona Trstenjaka in Firis Imperl d.o.o. Učitelji tega mojega neformalnega izobraževanja so bili poleg dr. Jožeta Ramovša in mag. Francija Imperla tudi direktorji domov in njihove strokovne ekipe. Vsem sem za podeljene izkušnje, znanja in razvojne projekte, v katerih sem sodelovala, zelo hvaležna! Rezultat skupnega dela je dvig ozaveščenosti o bivalni kulturi, predvsem pa je za razvojne izzive pri delu v prihodnosti dober »koreninski sistem«.

Leta 2006 je Inštitut Antona Trstenjaka za Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve vodil pripravo prve Strategije varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva (Strategija, 2007). Z veliko trdega dela na področju raziskovalnega in terenskega delovanja Inštituta Antona Trstenjaka ter podjetja Firis Imperl in družbe SENIOR PROJEKT d.o.o., ki je delovala na področju novih konceptov v arhitekturi, pa tudi konstruktivna komunikacija z Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve, je počasi le uspelo dvigovati ozaveščenost o pomembnosti teh programov in gradnji vizije za kakovost staranja v Slovenji. Leta 2012 je g. Imperl v družbi FIRIS IMPERL & CO d.n.o. in SENIOR PROJEKT d.o.o. izdal knjigo *Kakovost oskrbe starejših – izziv za prihodnost* (Imperl, 2012). Knjiga je zanimiv strokovni pogled na kompleksno aktualno problematiko oskrbe starejših in je po več kot 10 letih še v mnogočem aktualna. V njej je poleg pregleda stanja in vizije tudi nekaj primerov dobre prakse, med njimi nekaj domov (tudi MGC Komenda), ki so koncept gospodinjskih skupin uspeli oživiti v svojih prostorih.

Za kvalitetne premike v arhitekturi domov za stare je nedvomno velik korak uvedba oblike bivanja v gospodinjskih skupinah. Zasluge za implementacijo te oblike v domove ima tudi Inštitut Antona Trstenjaka, ki je podal osnove in obliko ter poskušal pilotski projekt izvesti v MGC Komenda. Danes ta koncept že bolj ali manj uspešno deluje v razvojno naravnanih domovih. Razvojno pot je potrdil tudi že omenjeni, leta 2006 sprejeti pravilnik, ki pa po toliko letih, kljub manjšim dopolnitvam, ne zadošča povsem novim izzivom na področju institucionalne gradnje.

Tudi splošna gradbena praksa je v zadnjih 25 letih temeljito spremenila odnos do starejših in invalidov z zakonodajo, ki sledi potrebam ljudi. Po letu 2000 smo v Sloveniji dobili prve zakonske obveze za neoviran dostop do stanovanj in javnih objektov; prvi Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega

dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavb, je bil sprejet leta 2003. Zahteve za neoviran dostop do objektov in v njih so najprej vključevale vse zgradbe za zdravstvene namene in namensko grajene stavbe za bivanje starejših, sedaj pa morajo standard dostopnosti brez ovir dosegati vsi javni prostori in vsi večstanovanjski objekti. Pojem »dostopno za invalide« se je razširil v pojem »dostopno za gibalno ovirane«. Ta vključuje vse gibalno bolj ali manj ovirane in ne samo starejše. Zahteve za neoviran dostop veljajo za vse javne objekte, prav tako pa za zunanje javne površine.

Inštitut Antona Trstenjaka je v letu 2008 začel vzpostavljati slovensko mrežo staranju prijaznih mest in njihovo vključevanje v svetovno mrežo Svetovne zdravstvene organizacije. S programom so začeli v Sloveniji v letu 2009 in v dejavnosti so se vključila mesta Ljubljana, Maribor in Celje. Poleg drugih programov je bil pri tem razvoj in vzpostavljane krajevnih medgeneracijskih središč v Sloveniji ključen za splošno ozaveščanje in gibanje razvoja v smeri kakovostnega staranja, kar smo tudi arhitekti občutili v večjem obsegu investicij za tovrstne projekte. Inštitut kot začetnik ideje in koncepta krajevnih medgeneracijskih središč je v letu 2009 nadaljeval z razvijanjem konceptualne in metodološke osnove za delovanje krajevnih medgeneracijskih središč in pomagal pri njihovem uvajanju v praksi v različnih okoljih (Ramovš K., 2024).

4.1 KREKOVO SREDIŠČE IN DRUGE PRENOVE ZA POTREBE ŽIVLJENJA V SKUPNOSTI

Kot odgovor na izziv razvoja krajevnih medgeneracijskih središč je nastala enota Inštituta Antona Trstenjaka v Komendi. Leta 2019 je inštitut odprl poslovno enoto v objektu Krekovo središče v Komendi. Za prenovo tipične enostanovanjske hiše v stanovanjskem naselju, zgrajenem pred 50 leti, v kateri sedaj deluje Krekovo središče, smo izdelali projektno dokumentacijo od idejne zasnove do projekta za izvedbo in projekta za pridobitev uporabnega dovoljenja. Prenova objekta iz poslovno stanovanjskega objekta v objekt za delo Inštituta in življenje medgeneracijske stanovanjske skupnosti je bila poseben izziv, saj je zasnova morala biti prilagodljiva in uporabna za izvajanje številnih programov, ki jih vodi inštitut v Krekovem središču. Objekt ima 10 nastanitvenih enot (sobe ali garsonjere) z lastno kopalnico in sanitarijami. Srce hiše je velika bivalna kuhinja s skupnim prostorom. V hiši je še telovadnica, skupni prostor za skupinsko delo in prostori za delo Inštituta. Posebno kakovost skupnemu bivanju v hiši prispeva vrt, na katerem je veliko prostora za vrtičke in prostor za druženje. Komunikacije v objektu smo organizirali tako, da so posamezna stanovanja dostopna od glavne vertikalne komunikacije (dvigalo, stopnišče) po kratkih poteh, s čimer je zagotovljena zasebnost stanovalcev, hkrati pa ima

hiša prostore, v katerih se lahko med seboj stanovalci družijo. Krekovo središče je model skupnostnega bivanja ne le za stare ljudi, ampak model bivanja v večstanovanjskem objektu za vse generacije.

Med tovrstne raziskovalne in razvojne projekte sodijo tudi projekti, ki so nastali na pobudo lokalne skupnosti (občin) ali razvojno naravnanih domov v sodelovanju s stroko in presegajo vsebinski okvir konkretne naloge projekta. Med te projekte uvrščam idejno zasnovo oskrbovanih stanovanj za območje Lorgerjevo v Šmarju pri Jelšah, idejni predlog za prenovo stare šole v Višnji gori za potrebe Medgeneracijskega centra – MGC Višnja Gora, idejno zasnovo novogradnje enote MGC Ivančna Gorica ob bolnišnici za otroke Šentvid pri Stični, koncept za nov MGC v Šentjerneju na Dolenjskem, ki je bil del strokovnih gradiv za pripravo prostorskega načrta, idejno zasnovo za novogradnjo in prenovo doma upokojencev Sevnica ter idejno zasnovo/koncept z analizo programskih in organizacijskih izhodišč za Dom za varstvo starejših Velenje.

Zaradi širokega razpona različnih vsebin bi želela osvetliti nekaj vsebin v teh projektih, ki so zanimive v širšem kontekstu dela na arhitekturi bivalne kulture za starejše.

4.2 ŠTUDIJA IZVEDLJIVOSTI UMESTITVE OSKRBOVANIH STANOVANJ V OBČINI ŠMARJE PRI JELŠAH

Leta 2008 je Občina Šmarje pri Jelšah razpisala Javni razpis za urbanistično urejanje območja Lorgerjeve domačije. Idejna zasnova naj bi podala urbanistična in arhitekturna izhodišča za izdelavo prostorskih načrtov za nova oskrbovana stanovanja. Prostor namenjen gradnji stanovanj namreč še ni imel za gradnjo ustreznih prostorskih pogojev. Občina je za nameravano gradnjo oskrbovanih stanovanj kupila območje stare kmetije Lorgerjevo. Območje predvidene gradnje na južnem robu meji na krajevni kulturni dom s knjižnico in center Šmarja, na vzhodu na Dom upokojencev Šmarje pri Jelšah, na zahodu in severu na zeleni rob z nekaj stanovanjskimi objekti, travniki in gozdom.

V sodelovanju s projektivnim birojem Razvojni center Planiranje d.o.o. Celje smo izdelali urbanistično arhitekturno zasnovo objekta, s katero smo na natečaju zasedli drugo mesto. V predlogu smo zelo na široko pogledali na potrebe in danosti v prostoru, tako z vidika širše programske zasnove in prostorske problematike. Nismo se omejili le na oskrbovana stanovanja in dan teren, ampak nas je predvsem zaposlila dobra umestitev objektov glede na obstoječe vsebine v širšem okolju. Zato se je predlog iz oskrbovanih stanovanj razvil že kar v krajevno medgeneracijsko središče s spremljajočimi programi. Predvideni so bili štirje objekti oskrbovanih stanovanj, skupaj 52 stanovanj

za 72 stanovalcev v skupni bruto površini 5.100 m². V objektih bi bila vključena dnevna oskrba za 15 oseb in stanovanja za kratkotrajno namestitve do 8 stanovalcev.

Slika 7: Skica območja, javni razpis za gradnjo oskrbovanih stanovanj Lorgerjevo, 2008

Projektna rešitev je sledila naslednjim ciljem: energetska varčna gradnja in zagotovitev čimbolj enakovrednih pogojev za osvetljenost bivalnih enot v objektih, racionalna izraba prostora, fleksibilna zasnova pozidave objektov, da bi bilo mogoče v prihodnosti dodati bivalne enote, komunikacijske poti za varen dostop brez ovir, pregledna in enostavna prometna ureditev, povezava z Domom upokojencev Šmarje pri Jelšah – pešpot preko mostička iz parkirišča oskrbovanih stanovanj do vhoda v dom.

Projektna rešitev je predlagala uravnoteženo razmerje med grajenimi površinami in zelenimi parkovnimi površinami. Predvideli smo več zelenih površin ob objektih in park. V parkovno ureditev je vključen tudi obstoječi potok, ki se zajezi v manjši vodni motiv. Projekt je predvidel gradnjo v več fazah.

Prostorske zasnove in oblikovanje objektov iz projekta so se v marsičem prenesli v prostorski plan, ki je bil nekaj let kasneje sprejet, s tem pa tudi možnost gradnje stanovanj. Pot do oskrbovanih stanovanj je bila še dolga, saj se je zaključila šele leta 2023, ko je bil projekt z 30 stanovanji s pomočjo financiranja Evropske unije iz sredstev Mehanizma za okrevanje in odpornost zaključen.

Ključno je, da se je v tem projektu uresničilo nekaj več kot samo oskrbovana stanovanja in da sta investitorja (Občina Šmarje pri Jelšah in Stanovanjski sklad Republike Slovenije) prepoznala potrebo po širših vsebinah oskrbovanih

stanovanj in njihovi vsebinski podpori z drugimi programi za zagotavljanje kakovostne starosti. Lokacija objekta z oskrbovanimi stanovanji omogoča funkcionalno navezavo na Dom upokoencev, ki lahko nudi tudi storitve za potrebe stanovalcev oskrbovanih stanovanj: zdravstvene storitve, prehrana, čiščenje in pranje, koriščenje večnamenskih prostorov za druženje, kulturno in umetniško udejstvovanje, delovno terapijo in drugo (<https://ssrs.si/noo-ceb-projekti/noo-projekti/smarje-pri-jelsah/>).

4.3 STARA ŠOLA V VIŠNJI GORI – POSKUS OŽIVITVE STAREGA TRŠKEGA JEDRA

Projekt revitalizacije stare šole v Višnji gori je bil zanimiv z vidika oživitve starega trškega jedra. Višnja Gora je dobila že leta 1444 trške pravice, mestne pravice pa leta 1478. Staro trško jedro je do danes ohranilo prvotno obliko trga in pozidave. Kot v večini manjših krajev imajo tudi v Višnji gori problem oživitve starega mestnega jedra, ki žal postaja vse bolj prazen. Večina prebivalcev Višnje Gore živi v novejšem naselju pod gričem stare Višnje gore. Zato si je Občina Ivančna Gorica zelo prizadevala najti primerno vsebino za staro šolo, ki je bil od leta 2000 opuščen objekt na trgu Višnje gore. Občina je sprejela predlog za oživitev trškega jedra in objekta z vsebinami programov in bivanja za starejše. Inštitut Antona Trstenjaka je v okviru programa starosti prijazne skupnosti predstavil Občini Ivančna Gorica vsebinski koncept revitalizacije, ki je krajevni skupnosti zagotovil celovito dolgotrajno oskrbo v stari šoli po konceptu medgeneracijskega središča (Ramovš, 2008). V ta namen je bilo potrebno stari objekt preurediti v dom po sodobnem konceptu gospodinjskih skupin za stalno namestitve, za dnevno oskrbo, pa tudi za nočno oskrbo za nekaj oseb z demenco iz okolice. Poleg tega pa vse potrebno za oskrbo na domu, usposabljanje družin za domačo oskrbo družinskega člana, izobraževanje prostovoljcev, dejavnosti za medsebojno sodelovanje doma in krajevnega vrtca in osnovne šole ter usposabljanje starejših ljudi za zdravo staranje v skupinah za samopomoč, prostor za delovanje Univerze za tretje življenjsko obdobje, ki organizira različna izobraževanja. Te dejavnosti bi vzpodbudile tudi sodelovanje v kraju in nove zaposlitve. Projekt prenove je obsegal prenovo objekta in prenovo trga kot dodatne zunanje površine za objekt in kraj. Izdelali smo idejni projekt prenove z upoštevanjem kulturno varstvenih zahtev in v objekt vključili vse glavne projektne zahteve iz programske zasnove. Občina je projekt sprejela in ga uvrstila v čakalno vrsto med projekte za realizacijo, vendar do nje ni prišlo. Projekt je obtičal v idejni fazi, saj se je zataknilo pri pogovorih o financiranju in slabem sodelovanju med resorji za zdravstvo in socialno varstvo pri dolgotrajni oskrbi. Pred kratkim

je stara šola v Višnji gori postala Hiša kranjske čebele, ki na drug način obuja staro vaško jedro Višnje gore.

Podobna zgodba se je zgodila v isti občini v krajevni skupnosti Šentvid pri Stični, kjer smo predvideli nov objekt za programe medgeneracijskega središča ob sedanjih rehabilitacijski bolnišnici za otroke – CZBO Šentvid pri Stični. O tem sem podrobneje že pisala (Klepej Turnšek, 2014a), zato morda samo povzamem, da je bil projekt eden redkih, ki je v objektu povezal sodelovanje javne zdravstvene in socialne ustanove za dolgotrajno oskrbo, kjer bi zdravstvo in sociala lahko našla nove ustvarjalne pobude za sodobni razvoj. Zaradi navezave z Medgeneracijskim središčem in CZBO je bilo pri oblikovanju objekta potrebno izkoristiti možnost zdravstvene ponudbe pri oskrbi starejših. Tako bi nova celota nudila kompleksen program socialno – varstvenih in zdravstvenih uslug. Po idejni zasnovi je dom za starejše z gospodinjstskimi skupinami in oazo predstavljal 47 % površin v objektu, druge oblike nastanitev (občasna nastanitev, dnevni center) 8 %, zdravstvo 3 %, skupni prostori za izobraževanja in prireditve 11 % in komunikacije 31 %. Velik delež komunikacij v objektu je nastal kot posledica notranjih povezav obeh objektov – MGC in CZBO. V objektu bi programi delovali na bruto površini približno 4.800 m².

4.4 URBANISTIČNO ARHITEKTURNA ŠTUDIJA UMESTITVE KRAJEVNEGA MEDGENERACIJSKEGA SREDIŠČA KOT OSNOVA ZA IZDELAVO PROSTORSKEGA NAČRTA

Podobno kot smo pred leti izdelali osnove za urbanistično arhitekturne smerice za izdelavo prostorskega načrta za gradnjo oskrbovanih stanovanj v Šmarju pri Jelšah, smo tudi v Šentrupertu na Dolenjskem za občino izdelali osnove za izdelavo prostorskega načrta za območje gradnje krajevnega Medgeneracijskega centra, ki se je preimenoval v Center dolgotrajne integrirane oskrbe – CIDO.

Po projektni nalogi za umestitev centra, ki ga je izdelal Franci Imperl, smo izdelali dve variantni rešitvi, ki sta obsegali novogradnjo objekta za mali dom za starejše z dvema enotama: bivalna enota s kapaciteto 16 stanovalcev in hišna skupnost za 12 oseb z demenco ter z dodatnima dvema garsonjerama za začasno bivanje, možnost dnevnega bivanja v sklopu bivalne enote, dve samookrbbni skupnosti in tri garsonjere kot oskrbovana stanovanja. V sklopu malega doma za starejše je bil predviden manjši del za javni program, ki povezuje pri nudenju storitev in različnih aktivnosti stanovalce institucionalnega dela s prebivalci lokalne skupnosti. Objekt je bil zasnovan na robu naselja Šentrupert na Dolenjskem v bližini glavnega trga s cerkvijo. Zelo dobro je bilo, da smo z rešitvijo lahko vplivali na odločitve občine o umeščanju objekta v kraj, saj je prvotno predlagana lokacija bila s stališča komunikacije precej neugodna.

Nujni cilj umeščanja tovrstnega objekta v kraj je dobra povezava do središča kraja, da je kratka in brez ovir.

4.5 NOVOGRADNJA IN PRENOVA STAREGA DOMA V SEVNICI – ARHITEKTURNA PREVERITEV UMESTITVE PROGRAMOV V NOVO FUNKCIONALNO CELOTO OBEH OBJEKTOV

Po projektni nalogi, ki jo je izdelal g. Imperl, FIRIS d.o.o., smo izdelali arhitekturni koncept prenove obstoječega domskega objekta in novogradnje doma v Sevnici. Projekt celovite prenove Doma upokoјencev Sevnica je obsegal razvojno vizijo doma za naslednjih 20 let. Oba objekta naj bi se povezala v enoten Center integrirane dolgotrajne oskrbe. Koncept prenove objekta je bil inovativen v smislu novih vsebin, ki bi jih dom integriral v svoje poslanstvo: umestitev lokalnega koordinatorja programov, prostor za prostovoljce – prostovoljska mreža za potrebe dolgotrajne oskrbe, za svetovalce – podpora družinskim in drugim neformalnim oskrbovalcem, dnevna oskrba, pomoč na domu, stanovanjski skupini za osebe s posebnimi potrebami in skupine za kakovostno staranje.

Nov objekt – dom za stare ljudi na novi lokaciji, je organiziran po konceptu bivanja v hišnih skupnostih z oazami. Na območju predvidenem za gradnjo novega doma po OPPN, smo izdelali idejno zasnovo za nov objekt skladno z zahtevami OPPN, ki veljajo za to območje. Na skupaj skoraj 5.000 m² neto površine je projektiran dom za nastanitev 114 oseb. Zanimivost tega projekta je popolna sprememba programske zasnove glede na obstoječe stanje, saj je analiza stanja starega doma (v gradbenem smislu) pokazala neekonomičnost prenove ključnih prostorov za delovanje doma (pralnice in centralne kuhinje) in se je zato programsko prilagodila vsebina starega objekta novogradnji.

Slika 8: Center integrirane dolgotrajne oskrbe (CIDO) Sevnica, idejni projekt, 2022

4.6 METODA DELA OB PRENOVI DOMSKEGA OBJEKTA – VREDNOTENJE IN ANALIZA

Poleg dela na področju idejnih zasnov za nove objekte domov smo v letu 2018 izdelali model prenove in priprave strokovnih gradiv za prenovo domov.

V sodelovanju z g. Imperlom, FIRIS IMPERL d.o.o., ki je izdelal konceptualna, programska in organizacijska izhodišča za adaptacijo in novogradnjo doma, smo izdelali idejno zasnovo/koncept z analizo programskih in organizacijskih izhodišč za Dom za varstvo odraslih Velenje. Pristop k reševanju vprašanj o načinu in smiselnosti določenih posegov v stavbo se je izkazal za zelo dobrega, saj je Dom za varstvo odraslih Velenje pridobil kvalitetne projektne osnove za uspešno realizacijo prenove in novogradnje doma.

Konceptualno in idejno zasnovo smo izdelali tudi za prenovo Doma starejših občanov Kamnik.

4.7 STROKOVNI POSVET: V STAROSTI PRIJAZNI OBČINI PRILAGAJAMO BIVALIŠČA

Inštitut Antona Trstenjaka je organiziral strokovni posvet z naslovom Starosti prijazni občini prilagajamo bivališča, prostor in infrastrukturo za starost. Na njem smo sodelovali: Urbanistični Inštitut RS, FIRIS Imperl d.o.o., arhitekt Rok Grdiša, Zveza društev upokojencev Slovenije in naš biro s prispevkom Arhitektura sodobnih domov za stare ljudi kot jedro krajevnega medgeneracijskega središča; v njem sem predstavila nov koncept Medgeneracijskega središča Komenda.

Pomembno vlogo pri oblikovanju domske oskrbe v manjših lokalnih skupnostih je imel v letu 2020 ustanovljeni »Konzorcij 17« (<http://www.firis-imperl.si/konzorcij-17/>).

V to združenje je vključeno 30 srednjih in manjših občin iz Slovenije; pobudnika sta bila skupaj z občinami družba FIRIS IMPERL d.o.o. in Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje. Konzorcij 17 deluje kot usmerjevalec in koordinator različnih aktivnosti v smislu vzpostavitve mreže integrirane dolgotrajne oskrbe v lokalni skupnosti. Njegovi glavni nalogi sta pridobitev ustreznih finančnih sredstev za vzpostavitev struktur programskih podsistemov integrirane dolgotrajne oskrbe v občinah Konzorcija 17 in izbor referenčnih javnih domov za starejše kot nosilcev izvajanja oskrbe v posameznih občinah. V sklopu pobud konzorcija so v letu 2022 uspešno pridobili sofinanciranje za domove na Javnem razpisu za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih, med drugimi tudi za novi dom v Kozjem, Podlehniku in Majšperku.

4.8 PROJEKT: NA KMETIJO!

V leto 2020 smo vstopili s projektom *NA KMETIJO!*. Inštitut Antona Trstenjaka nas je povabil kot zunanje sodelavce – svetovalce za arhitekturo. Ta projekt sta v okviru Programa za razvoj podeželja 2014-2020 financirala Republika Slovenija (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano) ter Evropska unija iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja.

Projekt je bil zasnovan v obliki preveritvene študije in poskusa izdelave modela za bivanje na eni od slovenskih kmetij kot vzorčnem modelu za bivanje starejših na kmetiji. V projektu *Na kmetijo!* so strokovnjaki Inštituta Antona Trstenjaka, podjetni kmetje, izkušeni arhitekti in drugi strokovnjaki ter množica starejših prostovoljcev na pobudo slovenske kmetijske in socialne politike ter državne uprave iskali odgovore na odprta vprašanja o možnosti bivanja starejših na kmetiji.

Slika 9: Kmetija Matk

Z analizo stanja in možnosti na kmetiji Matk v Logarski dolini smo ugotovili, da bi bilo občasno bivanje starejših mogoče. Izdelali smo idejno zasnovo preureditve manjšega stanovanjskega objekta v sklopu kmetije, ki ga lastnik sedaj ne uporablja in bi ga bilo mogoče uporabiti za ta namen.

Naša arhitekturna praksa je zadnjih 25 let je gradila na povezovanju teorije in prakse, sprejemanju novih izzivov, ki so prihajali iz gerontološke in zdravstvene stroke, te pa smo skušali nadgraditi z ustreznimi modeli bivanja. Tako

se je arhitekturno delo oplajalo z gerontološko stroko, črpala pa sem tudi iz prakse in preverjenih rešitev na terenu. O izkušnjah dela na projektu Višnje Gore in Šentvida pri Stični sem že pisala v tej reviji (Klepej Turnšek, 2014a).

V arhitekturni nalogi se najprej postavijo vprašanja kako narediti arhitekturo, ki bo uporabniku omogočila kakovostno življenje. Tega ne more zagotoviti le dober material, dobre tehnične rešitve in domišljeni interierji, ampak nekaj več. Ta več je bil vedno moj izziv. Bivališče za starejšega človeka je občutljivo področje oblikovanja, saj s starostjo to bivališče vedno bolj postaja starostnikov »svet«, vse dokler se njegovo fizično območje uporabe in zaznav ne omeji na njegovo posteljo. Zato je občutljivost za prostor potrebno razviti do te mere, da pogledamo v prostor z očmi stanovalca in ga oblikujemo z empatijo do človeka, ki je potreben pomoči in nege. O tem, kako graditi za starejše, je bilo zadnjih 25 let veliko napisanega in narejenega, kratek pregled stanja na tem področju sem napisala v prispevku Sodobne oblike bivanja v Zahodni Evropi, ki je bil objavljen v tej reviji (Klepej Turnšek, 2014b).

5 ZAKLJUČEK

Teh 25 let doživljam kot izredno ustvarjalen čas, z veliko vložene energije in razvojnih projektov. Pri šepajočem Zakonu o dolgotrajni oskrbi in slovenski realnosti z le 1,38 % BDP (Imperl, 2023), ki ga vlagamo v to področje staranja v Sloveniji, si za sedaj ne moremo veliko obetati. Vendar upam, da bomo našli način kako znanja in teorije spraviti v prakso skozi tisto »šivankino uho«, ki se mu reče »financiranje«, da bi v prihodnje omogočili kakovostno bivanje za stare ljudi tam, kjer so doma, oziroma tam, kjer je zanje najprimernejše okolje.

Če pogledamo na razvoj bivališč za institucionalno oskrbo starejših, ugotavljamo, da se je val novogradenj domov za stare ljudi v 70-ih in 80-ih letih prejšnjega stoletja proti 90-im letom ustavil; sledil je čas prenov in novogradenj v drugačni shemi financiranja. Z vstopom zasebnega kapitala, v obliki javno zasebnega partnerstva (prvi javno zasebni je bil Dom upokojencev Idrija) in povsem javnega kapitala kot npr. DEOS d.o.o., ustanovljen leta 1995, smo dobili več tovrstne ponudbe na trgu. Tudi tuj kapital je našel svoj interes v Sloveniji, tako je svoje domove odprla tudi SeneCura Central SI d.o.o. Vlaganje v gradnjo javnih domov se je po letu 2020 močno zmanjšalo.

V zadnjih 25 letih zasledimo razvoj konceptov bivanja v domovih za stare ljudi od velikih hotelskih zasnov objektov za dvesto in več stanovalcev, do manjših domov za do petindvajset stanovalcev. Ugotavljamo, da je velikost domov obratno sorazmerna z razvojem programov za kakovostno staranje. Bolj ko raste število programov in dobro mreženje pomoči starejšim, dlje lahko

starejši ostanejo doma. S tem je potreba po domski oskrbi preložena v čas, ko človek kljub pomoči ne more več živeti sam.

Razvoj bivalne kulture starejših gre v dve smeri. Močnejša postaja iniciativa po organizaciji dobre mreže za pomoč starejšim v raznih oblikah neinstitucionalnega varstva in v drugi smeri razvoj institucionalne oskrbe s poudarkom na negi. Danes se pri oskrbovanju starejših soočamo s povsem drugimi problemi kakor pred 25 leti; tako je na primer današnji problem predvsem pomanjkanje kadra. Težave so tudi na področju financiranja. Generacija, ki je danes nekaj let pred upokojitvijo, se že srečuje z revščino, o kateri piše tudi Poročilo ZN za leto 2023, srečuje se tudi s krizo formalnega in neformalnega oskrbovanja.

Privilegij starih ljudi, ko je tradicionalna družina pred sto in več leti skrbela za starostnika do smrti, je preteklost. Sedaj pa zgolj z »organizacijo« tega standarda ne bomo veliko dosegli. Srečujemo se pred novim izzivom – zaživeti na skupnostni način bivanja. Arhitektura bivališč za starejše bo dejavni gradnik kakovosti bivalne kulture takrat, ko bo izhajala iz skupnostne logike življenja, ko bo najboljši možen kompromis rešitev, ki jo oblikuje življenje v skupnosti, v kateri starejša oseba živi.

LITERATURA

<https://www.domobsavinji.si/>

<https://ssrs.si/noo-ceb-projekti/noo-projekti/smarje-pri-jelsah/>

<http://www.firis-imperl.si/konzorcij-17/>

Imperl Franc (2012). *Kakovost oskrbe starejših – izziv za prihodnost*. Logatec: Firis Imperl & Co., Seniorprojekt.

Imperl Franc (2023). Zakon o dolgotrajni oskrbi – kritičen pregled. V: *Kakovostna starost*, let 26, št. 4, str. 44-57.

Klepej Turnšek Vera (2014a). Krajevna medgeneracijska središča – dvig kulture kraja. Primer občine Ivančna Gorica. V: *Kakovostna starost*, let 17, št. 3, str. 29-49.

Klepej Turnšek Vera (2014b). Sodobne oblike bivanja starejših v zahodni Evropi. V: *Kakovostna starost*, let 17, št. 2, str. 3-11.

Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev. Uradni list RS, št. 67/06, 135/21 in 19/24.

Ramovš Jože (2008). Krajevno medgeneracijsko središče. V: *Kakovostna starost*, let. 11, št. 1, str. 26-45.

Ramovš Ksenija (2024). 32 let delovanja Inštituta Antona Trstenjaka. V: *Kakovostna starost*, let. 27, št. 1, str. 19-59.

Strategija varstva starejših do leta 2010 – Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva (2007). Republika Slovenija: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve; *The Strategy on Care for the Elderly till 2010 – Solidarity, good intergenerational Relations and quality Ageing of the Population*. Republik of Slovenia: Ministry of Labour, Family and social Affairs.

Winter Hans-Peter, Imperl Franc (2010). Oskrba starejših – mora ali izziv jutrišnjega dne. V: *Kakovostna starost*, let. 13, št. 1, str. 90-102.

Avtorica:

Vera Klepej Turnšek: projektiva@arhivita.si